

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра міжнародного права
та міграційної політики

КУРСОВА РОБОТА
НА ТЕМУ:
«ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА
ДОТРИМАННЯ УКРАЇНОЮ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ»

Виконав:
студент групи МП-31
Блонарович В. В.

Перевірила:
Ст. викладач Стахира Г. М.

Члени комісії:

_____
_____
_____

Тернопіль-2021

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Рішення Європейського суду з прав людини як джерело захисту прав людини.....	5
Розділ 2. Виконання рішень Європейського суду з прав людини Україною.....	12
Розділ 3. Стандарти захисту прав людини в Україні.....	22
Висновки.....	32
Список використаних джерел.....	34

ВСТУП

На сьогоднішньому етапі розвитку правової науки проблематикою міжнародно-правового регулювання стандартів захисту прав і свобод людини займалося чимало фахівців, які є представниками загальної теорії права, конституційного, адміністративного, інших галузей права.

Дотримання стандартів захисту прав людини є важливими для формування демократії та рівноправ'я в українському суспільстві. ЄКПЛ і практика ЄСПЛ слугують дороговказом стандартів та кращих практик для ключових гравців на полі розслідування катувань та інших серйозних порушень прав людини. Цей дороговказ є невід'ємною частиною національного законодавства України і беззаперечним маркером орієнтованості країни на демократію, верховенство права, захист прав людини.

Дана тема курсової роботи є актуальною, оскільки українське законодавство в сфері захисту прав людини невпинно розвивається, а виконання рішень Європейського суду з прав людини відіграє важливу роль у захисті прав людини в Україні.

Метою дослідження є вивчення процесу дотримання стандартів захисту прав людини Україною, виконуючи рішення Європейського суду з прав людини.

Для досягнення мети визначені наступні завдання:

- дослідити вплив рішень Європейського суду з прав людини на формування стандартів захисту прав людини;
- проаналізувати процес дотримання стандартів захисту прав людини в Україні, виконуючи рішення Європейського суду з прав людини;
- з'ясувати принципи захисту прав людини та місце рішень ЄСПЛ у системі українського права;
- визначити сучасні тенденції змін та наближення законодавства України до європейських стандартів захисту прав людини.

Об'єктом дослідження є правові відносини, що виникають внаслідок виконання рішень Європейського суду з прав людини Україною.

Предметом дослідження є стандарти захисту прав людини та їх дотримання Україною.

Теоретичне значення полягає у комплексному вивченні діяльності Європейського суду з прав людини та його вплив на розвиток стандартів захисту прав людини в Україні.

Практична цінність визначається можливістю використання матеріалів праці, її результатів для подальшого вивчення проблеми.

Структура та обсяг роботи обумовлені метою і завданнями проведеного дослідження. Вона складається зі вступу, 3 розділів, висновку та списку використаних джерел. Обсяг курсової становить 35 сторінок. Список використаних джерел складає 23 найменування.

РОЗДІЛ 1. РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Сьогодні питання прав і свобод людини і громадянина посідає важливу роль у зовнішній і внутрішній політиці всіх держав світової спільноти. Усі люди народжуються вільними й рівними у своїх правах. Права людини є соціальними й політичними гарантіями, необхідними для захисту особи від посягань на людську гідність із боку сучасних держав і сучасних ринків.

Усі люди є рівними перед законом. Держава та людина повинні існувати як рівноправні партнери. Поняття демократії та правової держави залежить від розуміння співвідношення прав та свобод людини й державної влади. Права й відповідальність за них – це стратегічний конституційний пріоритет України.

Конституція України проголосила утвердження прав і свобод людини головним обов'язком держави. Людина повинна реалізувати свої права, а держава гарантувати їхній захист. Держава повинна захищати та відстоювати права своїх громадян. Забезпеченню і дотриманню справедливості в суспільстві слугує суд. Суд має гарантувати дотримання закону й виносити рішення згідно з Конституцією.

У науковій літературі розрізняють два основних значення поняття «джерела права». В одному із визначень під «джерелом права» розуміють різні соціальні чинники, які продовжують право, тобто викликають необхідність встановлення нових норм, зміни чи скасування старих. У другому значенні – джерело права трактується з точки зору офіційних форм, у яких здійснюється встановлення, зміна чи скасування правових норм і знаходить вираження їхній зміст [1, с. 42].

У теоретичних працях єдиного погляду щодо питання ієрархії джерел права не існує. Зазвичай українські правознавці виділяють чотири види форм (джерел) права: нормативно-правовий акт, правовий звичай, судовий чи адміністративний прецедент та нормативний договір [2]. А. А. Нечитайленко виділяє три форми права: правовий звичай, юридичний нормативний акт та судовий чи адміністративний прецедент [3, с. 93]. Т. Г. Андрусак виділяє шість

видів форм права: правовий звичай, судовий прецедент, нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір, релігійні канонічні тексти та міжнародно-правові акти [4, с. 103].

Не сумніваючись у тому, що нормативний акт залишається нині й залишатиметься в майбутньому основним джерелом національного права, не можна, однак, не помічати, що включення України в європейські інтеграційні процеси тягне за собою істотні зміни у системі джерел права України, а отже, вимагає поглибленого осмислення, а часом і повного переосмислення підходів до їх розуміння. Так, українською правовою наукою має бути переосмислено ставлення до судового прецеденту, який розглядається як свого роду конкретизація існуючої правової норми.

Ще з початку діяльності Рада Європи принцип дотримання прав людини став одним з основних у функціонуванні цієї організації, про що й зазначається у Конвенції 1950 р. Європейський суд з прав людини, що є інституцією Ради Європи, є також однією з основних міжнародних правозахисних інституцій загальноєвропейської системи захисту прав людини. Рішення й рекомендації Суду впливають на становлення, реформування й модернізацію сучасних національних правозахисних систем, практичне застосування європейських правових стандартів при прийнятті рішень національними судами. Їх вплив позначається й на формуванні національних стандартів і нормативів захисту прав людини в Україні. Ідея його створення як регіонального міжнародного суду для захисту прав людини виникла відразу після Другої світової війни, коли йшлося про укладення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, проте функціонувати він розпочав лише у 1958 р.

Європейський суд з прав людини – це міжнародний судовий орган, юрисдикція якого поширюється на всі держави-члени Ради Європи, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, та включає всі питання, які стосуються тлумачення і застосування цієї Конвенції у міждержавних справах і справах за заявами окремих осіб. У зв'язку з таким національним врегулюванням і тим, що Україна є державою-членом Ради

Європи, практика Європейського суду з прав людини є однією з основ правозастосування, тому рішення цього Суду застосовуються як джерело права під час вирішення спорів.

Прецедентний характер рішень Європейського суду з прав людини визнав Верховний Суд України у рішенні від 28 жовтня 2005 р. у справі Мельниченка: «Рішення Європейського суду з прав людини, якими надаються тлумачення та практика застосування положень Конвенції, є формою прецедентного права, що розширює нормативний обсяг Конвенції встановлюючи нові загальнообов'язкові правила». Також і вже на законодавчому рівні було закріплено у Законі України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», що «суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права». Розгляд Європейським судом з прав людини індивідуальних скарг служить засобом виявлення дефектів в національному кримінальному законодавстві. З цієї точки зору Європейський суд з прав людини своїми рішеннями і правовими позиціями, що містяться в них, посиляє змістовні «імпульси», направлені на вдосконалення права і пов'язаної з ним правозахисної практики.

Л. Вільдхабер говорить, що Суд формує певні прецедентні правові положення і якщо в майбутньому, розглядаючи справу навіть щодо іншої держави, він констатує там аналогічну ситуацію з порушенням права людини, то цілком очевидно, що він застосує такий самий підхід, як і в попередній справі. ЄСПЛ продовжує пропонувати національним судам напрямок розвитку й еволюції захисту прав людини. Він завжди дотримувався своїх прецедентів, за винятком випадків, коли існують переконливі причини, що змушують скоригувати тлумачення Конвенції 1950 р. у зв'язку зі змінами соціальних цінностей чи повсякденних умов життя. Суд при цьому не тільки додержувався своїх прецедентів стосовно постанов, що виносяться проти держав-відповідачів, а й визнавав, що однакові мінімальні європейські стандарти повинні дотримуватися всіма державами – членами Ради Європи. Слідування Судом принципу помірної доктрини чи прецеденту здійснюється в інтересах

дотримання правової визначеності, гармонічного розвитку конвенційної прецедентної практики, рівності перед законом, верховенства права й поділу влади. Якщо б він не робив цього, його прецедентне право було б якесь непередбачуване й свавільне, підкреслив Л. Вільдхабер. І тоді була б підстава стверджувати, що Суд використовує подвійні стандарти: для одних країн Європи певні дії держави були б визнані порушенням прав людини, а для інших ці ж самі дії порушенням би не вважались[5].

Тому національні Верховні суди повинні, зазвичай, брати до уваги загальну прецедентну практику Суду. Це позиція Голови Європейського суду з прав людини. О.О. Первомайський доводить, що судовий прецедент, створений практикою ЄСПЛ, потрібно розглядати як джерело права України. Суддя Європейського суду з прав людини С.В. Шевчук підкреслює, що європейське прецедентне право з прав людини служить додатковим джерелом права при застосуванні й тлумаченні конституційних норм про права людини, які співпадають з основними правами, закріпленими в нормах Конвенції 1950 р. Особа, яка звертається до ЄСПЛ не зобов'язана посилатися на цю Конвенцію у національних судах, якщо вона посилається на положення національного законодавства аналогічного змісту, як правило, на відповідні конституційні норми про основні права та свободи (справи “Кардо проти Франції” та “Садік проти Греції”). У Законі України “Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів №2, 4, 7 та 11 до Конвенції” зазначено, що Україна повністю визнає на своїй території дію ст. 46 Конвенції 1950 р. щодо визнання обов'язковою й без укладення спеціальної угоди юрисдикцію ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення й застосування Конвенції 1950 р.

Визнання практики ЄСПЛ джерелом права в Україні, на думку С.В. Шевчука, зумовлено також міркуваннями практичної доцільності, оскільки за зауваженням Венеціанської комісії “За демократію через право”, за умови обмеженості державних ресурсів набагато краще витратити фінанси на проведення необхідних реформ, які допоможуть запобігти порушенням

Конвенції, аніж сплачувати справедливу сатисфакцію тим особам, які вже страждають від таких порушень.

С.П. Головатий на міжнародній конференції “Вплив практики Європейського суду з прав людини на національне конституційне судочинство” (14 жовтня 2005 р., м. Київ) наголосив, що використання рішень ЄСПЛ – це обов’язок національних судів, зокрема України.

Дехто зауважує (наприклад, В.В. Зубар), що самі по собі рішення Суду є для вітчизняних правозастосовчих органів джерелом права, однак практика вирішення окремих судових справ дає можливість зробити певні висновки щодо вдосконалення національного законодавства. Такі рішення є свого роду орієнтиром у питаннях відповідності рішень судів України нормам Конвенції 1950 р. Але повернімося до зазначеного Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини”. Професор Л.Д. Тимченко вважає, що формулювання згаданого Закону щодо використання практики Суду як джерела права не дуже коректне, оскільки цей припис Закону дає підстави стверджувати, що Європейський суд з прав людини творить право, що не відповідає дійсності. Було б правильнішим говорити, що практика Суду є джерелом тлумачення Конвенції 1950 р.[6].

І хоча на перший погляд здається, що ЄСПЛ створює обов’язкові норми, робить це він з огляду на Конвенцію 1950 р. Так, щодо розслідування заяв про катування А.П. Бущенко пише, що Суд, посилаючись на ст. 1 Конвенції 1950 р. у сполученні зі статтями 3 та 13, створив обов’язок проводити ефективно розслідування в кожному випадку, коли органам влади стає відомою інформація про можливе застосування катувань.

Європейський суд відіграє важливу роль у захисті прав людини в Україні. На відносини українців зі своєю державою поширилась юрисдикція Європейського суду з прав людини з 11 вересня 1997 року, коли Україна ратифікувала Європейську конвенцію прав людини.

Сама Конвенція являє собою міжнародний договір, згідно з яким країни - члени Ради Європи зобов'язались гарантувати деякі основоположні права людини всім особам, які перебувають під їхньою юрисдикцією.

Важливою функцією Європейського суду з прав людини є забезпечувати неухильне дотримання і виконання норм конвенції державами-учасницями. Суд стає на захист тільки тих прав, що прописані у Конвенції і протоколах до неї. Важливість Конвенції обумовлена не тільки широтою закріплених у ній прав, а й механізмами захисту, створеними для розслідування можливих порушень і для забезпечення виконання обов'язків, передбачених Конвенцією. Вона дає право громадянину держави, у якій поширилась юрисдикція Європейського суду, звернутися до цього органу, якщо громадянин вважає, що його права було порушено й суд виніс несправедливе рішення. Конституція України надає право громадянам України звернутись із заявою до Європейського суду.

У статті 55 Конституції України зазначено: «Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатись за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань».

Європейський суд є унікальним міжнародним юрисдикційним органом, тому що до нього можна звернутись без згоди на це відповідної держави. Під юрисдикцією суду перебуває близько 755 мільйонів людей. Офіційними мовами суду є англійська та французька. Однак, за бажанням, особа може звертатись до Секретаріату суду офіційною мовою однією з держав, що ратифікували Конвенцію.

При цьому Європейський суд не є вищою інстанцією щодо судової системи держави-учасниці Конвенції, тому він не може скасувати рішення, винесене органом державної влади чи національним судом, не дає вказівок законодавцю, не здійснює абстрактний контроль національного законодавства

або судової практики, не має права давати розпорядження про вжиття заходів, які мають юридичні наслідки.

Проблеми у застосуванні судом практики ЄСПЛ можна пояснити тим, що судді не завжди розуміють необхідність посилення на конвенційні положення при розгляді справ з урахуванням повного та належного врегулювання даних правовідносин на національному рівні.

Наприклад, відома правова позиція ЄСПЛ у справі «Маркс проти Бельгії» від 1979 року, згідно з якою стаття 1 Протоколу першого Європейської конвенції з прав людини, визнаючи право будь-якої особи на безперешкодне користування своїм майном, по своїй суті є гарантом права власності. Або положення статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка передбачає, що кожна фізична та юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальним принципами міжнародного права. Аналогічні положення відтворені як у Конституції України так і у ЦК України, а тому застосування судом при вирішенні спору окрім норм національного законодавства, ще є положень Конвенції навряд чи є виправданим.

Як висновок можна сказати, що рішення Європейського суду з прав людини є джерелом тлумачення Конвенції 1950 р. Саме з огляду на це суди України повинні застосовувати практику ЄСПЛ. Таке розуміння підтверджується і практикою: як стверджує Дж. Прапієстіс, суддя Конституційного Суду Литовської Республіки, останній враховує юриспруденцію Європейського суду з прав людини як джерело тлумачення права. А це вже не доктрина, а правова позиція органу конституційного правосуддя[6].

РОЗДІЛ 2. ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ УКРАЇНОЮ

Європейський суд з прав людини створено у 1959 р., з метою вдосконалення контрольного механізму Європейської конвенції з прав людини. ЄСПЛ відводиться ключова роль у забезпеченні чіткого та дієвого контролю за реалізацією державами-членами взятих на себе зобов'язань щодо захисту прав та основних свобод людини. До складу Суду входять судді, що обираються Парламентською асамблеєю Ради Європи від кожної держави-учасниці. ЄСПЛ є єдиним у світі міжнародним судом, в який особа може звертатися зі скаргою на державу щодо порушення прав людини. Під юрисдикцією Суду перебуває близько 755 мільйонів людей.

Виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань є важливою складовою позиціонування нашої держави як надійного і передбачуваного учасника міжнародних відносин, формування і підтримання довіри зарубіжних партнерів. А у випадку виконання рішень Європейського суду з прав людини – йдеться ще й про становлення України як правової держави, що здатна належним чином захищати права своїх громадян.

Виконання рішень Європейського суду з прав людини передбачається статтею 46 Конвенції про захист прав і основних свобод людини. Дане положення створює правові зобов'язання для держави-відповідача. Контроль за виконанням рішень покладено на Комітет міністрів Ради Європи. Питання виконання рішень Європейського суду з прав людини розглядається на спеціальних засіданнях з прав людини відповідно до порядку, затвердженого Комітетом міністрів.

Відповідно до Конституції України, Закону України «Про міжнародні договори і угоди», чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. У Законі України «Про міжнародні договори і угоди» так само встановлено, що міжнародні договори застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним

договором, який вступив у законну силу в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору (ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори і угоди»). При цьому укладення міжнародного договору, який суперечить Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України (ст. 9 Конституції України).

Важливо відзначити, що виконання рішень ЄСПЛ передбачає не лише заходи індивідуального характеру з відновлення прав позивачів та відшкодування їм завданих збитків, але й заходи загального характеру, які вживаються з метою забезпечення додержання державою положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, порушення яких встановлене рішенням ЄСПЛ, а також усунення недоліків системного характеру, що лежать в основі виявленого порушення.

Мета заходів загального характеру – створити правові умови, за яких більше не матимуть місця виявлені раніше порушення прав людини. Такі заходи потребують внесення змін до чинного законодавства та практик його застосування, що зазвичай відбувається шляхом відповідного подання до Кабінету Міністрів України, підготовленого Міністерством юстиції України. КМУ видає в межах своєї компетенції акти на виконання заходів загального характеру, вносить у порядку законодавчої ініціативи до Верховної Ради України законопроекти щодо прийняття нових законів, а також скасування або внесення змін до чинних.

Отже, Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод є частиною національного законодавства України, і підлягає застосуванню нарівні з національним законодавством України. При цьому на законодавчому рівні діє принцип примату норм міжнародного права у випадку, якщо вони суперечать нормам національного законодавства України. Таким чином, норми Європейської конвенції повинні застосовуватися національними судами, так само як і внутрішнє законодавство, як норми прямої дії.

Доки держава не надасть інформації про виплату суми справедливої сатисфакції, визначеної Європейським судом з прав людини, чи про вжиття заходів, спрямованих на виправлення порушеного права (так звані заходи індивідуального характеру), питання виконання рішення ставиться на порядок денний кожного засідання з питань прав людини Комітету міністрів, якщо Комітет не вирішить інакше. Якщо держава-відповідач повідомить Комітет міністрів про те, що вона не готова надати звіт про вжиття заходів загального характеру (тобто заходів, спрямованих на усунення можливості аналогічного порушення щодо інших осіб), Комітет може ставити розгляд питання на порядок денний з інтервалом не більшим за шість місяців.

У процесі контролю за виконанням рішень Європейського суду з прав людини Комітет міністрів приймає проміжні резолюції, де зазначає заходи, вжиті державою на момент прийняття резолюції, може висловити стурбованість з приводу недостатності цих заходів чи надати свої пропозиції щодо їх виконання, після встановлення факту, що держава вжила всіх заходів для виконання рішення Європейського суду з прав людини. Комітет міністрів приймає остаточну резолюцію з висновком, що він виконав свої функції контролю за виконанням рішення відповідно до частини другої статті 46 Конвенції.

Отже, першим основним обов'язком держави є виплата сум, визначених Європейським судом як справедливе відшкодування заявникові. Відповідно до статті 41 Конвенції про захист прав і основних свобод людини Європейський суд може зобов'язати державу відшкодувати заявнику матеріальну та моральну шкоду, а також судові витрати. Виплата цих сум є обов'язковою, чітко визначеною у рішенні Суду.

Відповідно до ст. 5 Закону, протягом десяти днів від дня одержання повідомлення про набуття Рішенням статусу остаточного Орган представництва надсилає стислий виклад Рішення Стягувачеві (особі, за заявою якої ЄСПЛ постановлено рішення/її представнику/ правонаступнику/особі (групі осіб), на користь якої рішенням Європейського суду з прав людини

визначено обов'язок України в міждержавній справі) Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, всім державним органам, посадовим особам та іншим суб'єктам, безпосередньо причетним до справи, за якою постановлено Рішення [7]. Своєю чергою Секретаріат протягом десяти днів від отримання повідомлення Суду про те, що Рішення є остаточним, надсилає стягувачеві повідомлення з роз'ясненнями його прав щодо виконання рішення, оригінальний текст та переклад рішення до Державної виконавчої служби. Державна виконавча служба впродовж десяти днів з дня отримання документів розпочинає виконавче провадження. Зі спливом одного місяця від дня відкриття виконавчого провадження за Рішенням Секретаріат надсилає до Державної казначейської служби постанову про відкриття виконавчого провадження разом із автентичним текстом і перекладом Рішення. Стадія саме виконання рішення ЄСПЛ настає після оприлюднення офіційного перекладу тексту (публікації в газетах «Урядовий кур'єр» і «Голос України»). Джерело розміщує стислий виклад Рішення протягом семи днів від дня його отримання. Протягом десяти днів від дня отримання зазначених документів Державна казначейська служба здійснює списання на вказаний стягувачем банківський рахунок, а якщо він відсутній – на депозитний рахунок ДВС. Розрахунок за відшкодуванням має бути здійснений протягом трьох місяців з моменту набуття Рішенням статусу остаточного або у строк, який зазначається у рішенні. У разі порушення строку на суму відшкодування нараховується пеня. Міжнародний контроль за таким виконанням покладається на Парламентську асамблею Ради Європи та Комітет Міністрів Ради Європи, які мають право видавати Резолюції з вимогами вжити дієвих заходів до Урядів держав, які затримують виконання рішень або не виконують їх зовсім. Серед таких заходів можуть застосовуватися санкції у вигляді виключення з Ради Європи.

Наразі, Україна входить до п'ятірки країн за кількістю звернень до ЄСПЛ, а також має проблеми з виконанням його рішень. Представники Мін'юсту наголошують, що ці обставини не є показником низької якості національного правосуддя, вони свідчать про певну невідповідність вітчизняної законодавчої

бази ЄКПЛ та судовій практиці ЄСПЛ. Проблеми пов'язані в першу чергу з тим, що Україна, на відмінну від багатьох країн світу, приєдналася до Конвенції нещодавно. Усі правники в один голос твердять про необхідність розробки ефективних законів.

Проте, як і раніше, владі ніде взяти на це гроші. Тим часом ігнорування рішень ЄСПЛ може мати для України серйозні політичні наслідки. Прийняття Закону України про виконання рішень ЄСПЛ за його оцінкою є позитивним досвідом системної організації на державному рівні виконання рішень Суду. Прийняття такого законодавчого акта сприяє подальшому розвитку законодавства у даній сфері, впровадженню європейських стандартів захисту прав і свобод людини законодавчою, виконавчою та судовою владою та обов'язковому виконанню рішень ЄСПЛ в Україні.

Виконання рішень ЄСПЛ залежить від декількох чинників. По-перше, від наявності в національному законодавстві можливості відновлення провадження у справі внаслідок рішення ЄСПЛ. Це те, що ми маємо в усіх наших процесуальних кодексах. По-друге – це бажання особи. Тобто особа може хотіти або не хотіти відновлення провадження у своїй справі. Траплялися випадки, коли юридична особа була задоволена встановленням фактів ЄСПЛ і не хотіла відновлення провадження у справі. Це вибір заявника, і ми не можемо на нього вплинути.

З ратифікацією Україною Протоколу № 14 до Конвенції суттєво зросла роль КМРС у механізмі контролю за виконанням рішень у нашій державі, оскільки з цього моменту даний орган отримав можливість бути ініціатором перед ЄСПЛ щодо питання про недодержання державою – учасницею Конвенції – власних зобов'язань, пов'язаних з виконанням остаточних рішень Суду. У разі виявлення Судом порушення ч. 1 ст. 46 Конвенції Комітет Міністрів вживає зазначених заходів щодо цієї держави [8]. Відповідно до статистики, наданої Міністерством юстиції України, впродовж 2015– 2020 років було визнано КМРС такими, що виконано – 14, 4, 100, 318, 443, 983 рішення відповідно. На введення в дію рішень ЄСПЛ з державного бюджету

було сплачено: – у 2015 році – 639 981 892, 09 грн.; – у 2016 році – 612 294 315, 54 грн.; – у 2017 році – 61 365,79 тис. грн.; – у 2018 році – 32 646 827,39 грн. [9].

Аналізуючи базові проблеми, які перебувають у мотивувальній частині скарг до ЄСПЛ, І. Караман і В. Козіна визначили, що з моменту ухвалення першого рішення ЄСПЛ у справі за заявою проти України в 1999 р. найбільш поширеними категоріями справ стали справи щодо порушення права на справедливий суд, права на ефективний засіб правового захисту, права власності, права на свободу, справи, пов'язані із затягуванням судових процедур, катуванням і жорстоким поведінням із людьми [10, с. 26].

На сьогодні найбільш спірним питанням залишається визначення місця рішень ЄСПЛ у системі національного законодавства України. Позиції науковців щодо цього різняться. Так, Т. Стоянова зазначає, що дані рішення мають прецедентний характер та виступають загальновизнаним джерелом права в Україні. У свою чергу, міжнародна практика формує своєрідне прецедентне право Ради Європи або ж прецедентне право ЄСПЛ [11; 12].

Із часом суди загальної юрисдикції почали також використовувати рішення ЄСПЛ як судові прецеденти. Першим прикладом такого застосування можна визначити ухвалу Миколаївського апеляційного суду від 7 червня 2000 р., мотивувальна частина якої була основана на правовій позиції ЄСПЛ у справі «Лінгенс проти Австрії». До того ж суддею В. Павліюком уперше в судовому рішенні зазначено, що рішення ЄСПЛ є джерелом права в Україні [13, с. 154].

Однак не можна говорити про одностайність у наукових колах щодо місця та правової природи рішень ЄСПЛ. Зокрема, К. Андріанова вказує на неможливість ототожнення рішень Суду із судовими прецедентами в загальнотеоретичному розумінні даних категорій. Визначено такі підстави для цього твердження:

– рішення ЄСПЛ по своїй природі не мають статусу окремого джерела права, а лише тлумачать Конвенцію, є актами застосування положень даної Конвенції;

- рішення ЄСПЛ не породжують нових норм права, як це характерно для судового прецеденту англо-американської системи права;
- рішення Суду конкретизують наявні положення та правові норми;
- прецедентне право ґрунтується на твердженні, що рішення вищого в ієрархії суду є обов'язковим для нижчих судів. Однак ЄСПЛ перебуває поза ієрархічними системами, не має апеляційних або касаційних повноважень щодо національних судових систем [14, с. 38-39].

Ураховуючи надзвичайне значення рішень ЄСПЛ для національної правової системи та реалізації принципу справедливого правосуддя, зазначимо, що в наукових колах є ще одна спірна позиція щодо використання ухвалених рішень. Усю сукупність рішень, ухвалених ЄСПЛ, можна поділити на дві групи: ухвалені проти України й ухвалені проти інших держав. Як у науковців, так і в суддів національних судів не виникає жодного сумніву щодо важливості та необхідності реалізації на території України рішень, ухвалених у справах проти України. Однак проблемним постає питання щодо застосування в Україні рішень, ухвалених у справах проти інших країн. У такому разі позиції науковців знову розділилися. Так, С. Васильєв, К. Дрогозюк говорять про необхідність виконання лише тих рішень, які стосуються України. Однак Т. Фулей зауважує обов'язковість усіх без винятку рішень ЄСПЛ, без жодної конкретики та стосунку до конкретної країни [15; 16]. Для розв'язання даної проблеми О. Гаврилюк пропонує звернутися до положень законодавчих актів, зокрема Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», відповідно до якого під час ухвалення рішень у будь-яких справах суд керується положеннями Конвенції та попередньою практикою, водночас практика є базовим джерелом права. Аналізуючи даний нормативно-правовий акт, О. Гаврилюк [11] та Т. Фулей [17] роблять висновок, що обидва різновиди рішень (ухвалені проти України й ухвалені проти інших країн) є обов'язковими для застосування. На нашу думку, дана позиція здатна найбільш повно відобразити правову природу рішень ЄСПЛ як джерела права. Аргументуючи вищевикладені обставини, О.

Гаврилук у своєму висновку також опирається на погляди Л. Вільдхабера, колишнього керівника ЄСПЛ, який у справі проти Великої Британії заявив, що врегулювання тотожних спорів і справ Судом призведе до порушення принципу рівності всіх сторін перед Конвенцією та, як наслідок, суб'єкти, що потребують транснаціонального захисту власних інтересів, не отримають його. Конвенція передбачає ефективний захист прав і законних інтересів, а дотримання прецедентного права говорить про наявність правової визначеності та розвитку конвенційних положень.

Основні проблеми, які спостерігаються під час застосування в Україні практики ЄСПЛ та рішень у справах проти інших країн, такі:

- відсутність офіційного перекладу українською мовою у справах проти інших країн;

- застосування практики ЄСПЛ ускладнене вживанням теоретичних понять і концепцій, притаманних відповідній правовій системі (наприклад, штучне перенесення теорій англосаксонської правової системи, що використовуються у справах проти Великої Британії, може бути неможливим для країн романо-германської правової системи, зокрема України);

- використання рішень ЄСПЛ та їх застосування на національному рівні пов'язане із проблемами обізнаності в конкретних справах і ухвалених рішеннях, а також наявності достатнього рівня володіння термінологічним апаратом, знаннями концепцій і основ тлумачення загального масиву судової практики [11, с. 236].

Дослідники та юристи-практики констатують, що рішення ЄСПЛ є джерелом права в Україні та де-факто використовуються під час кожного розгляду справи: суди нижчих інстанцій перевіряють практику ЄСПЛ та посилаються на рішення вищих судів у державі. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № 3477–IV, рішення ЄСПЛ обов'язкові для виконання Україною [18].

Ключовим суб'єктом виконання рішень ЄСПЛ в Україні визначено Уповноваженого, адже саме на нього покладені всі базові завдання щодо цього з моменту отримання останнім повідомлення про набуття рішенням статусу остаточного. Відтоді Уповноважений зобов'язаний учинити кілька процесуальних дій одночасно:

- 1) опублікувати в газеті «Урядовий кур'єр» стислий виклад рішення ЄСПЛ;
- 2) надіслати стислий виклад рішення ЄСПЛ стягувачеві, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, усім державним органам і посадовим особам, причетним до даної справи;
- 3) надіслати стягувачеві роз'яснення його права на звернення до ДВС із заявою про виплату відшкодування;
- 4) надіслати ДВС оригінальний текст і переклад резолютивної частини рішення ЄСПЛ;
- 5) після відкриття виконавчого провадження надіслати до Державної казначейської служби України постанову про відкриття такого провадження.

Таким чином, процедура виконання рішення ЄСПЛ, окрім виплати справедливої компенсації матеріальної та моральної шкоди і судових витрат, дуже відрізняється від виконання рішень судів загальної юрисдикції, адже включає вжиття:

– додаткових заходів індивідуального характеру (оскільки ЄСПЛ не є судом четвертої чи п'ятої інстанції в судовій системі України, він не має повноважень у своїх рішеннях по суті справи скасовувати будь-які правові акти органів державної влади України чи органів місцевого самоврядування, або зобов'язувати будь-кого вчинити певні конкретні дії – він лише констатує порушення певного права людини та присуджує суму справедливої компенсації; вибір же конкретних дій, які необхідно вчинити для поновлення порушених прав людини, – заходів індивідуального характеру – це справа вільного розсуду самої цієї людини або уповноваженого органу України; вчинення конкретних заходів індивідуального характеру в окремих випадках

може бути передбачено лише в ухвалі Суду про затвердження умов односторонньої декларації у справі проти України або про затвердження умов дружнього врегулювання);

– заходів загального характеру, вибір яких взагалі є справою «доброї волі» компетентних органів держави (парламенту, судів, правоохоронних органів тощо).

Останнім часом органи державної влади України активізували роботу, що має на меті вдосконалення виконання рішень ЄСПЛ, зокрема, у квітні 2020 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову про утворення Комісії з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини. До основних завдань Комісії віднесено розроблення механізмів усунення системних і структурних проблем, констатованих у рішеннях ЄСПЛ у справах проти України, та запобігання виникненню таких проблем у майбутньому; підготовку та подання Кабінетові Міністрів України пропозицій щодо виконання рішень ЄСПЛ у справах проти України, а також відповідних рішень Комітету міністрів Ради Європи про вжиття заходів на їх виконання; спрямування дій центральних органів виконавчої влади і забезпечення їх взаємодії з метою повного та ефективного виконання рішень ЄСПЛ у справах проти України; а також удосконалення нормативно-правової бази з метою виконання рішень Європейського суду.

РОЗДІЛ 3. СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Міжнародно-правові акти в галузі прав людини, як правило, розглядають як міжнародні стандарти, бо вони розробляються на підставі звичаєвих норм, що сформувалися внаслідок визнання державами юридичної сили правил поведінки, які були проголошені Генеральною Асамблеєю ООН у вигляді декларацій чи рекомендацій. Україна як держава-засновниця ООН узяла на себе зобов'язання у галузі міжнародного співробітництва для сприяння підвищення загальної поваги й дотримання прав людини і основних свобод. Ціла низка міжнародно-правових актів стала базисом для Конституції України.

Основний Закон і конституційне законодавство нашої держави зорієнтовані на міжнародно-правові стандарти. З огляду на це в них значна увага приділяється регулюванню співвідношення і взаємодії норм внутрішнього і міжнародного права. Україна, дотримуючись загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, на конституційному рівні встановила чіткий порядок введення в дію цих норм. Так, норми міжнародного права, у тому числі і ті, що стосуються прав і свобод людини, стають частиною національного законодавства за умови надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів Верховною Радою України. Чинна Конституція в цілому відповідає міжнародному праву, тенденціям його розвитку, насамперед із питань забезпечення прав людини. Наприклад, розділ II Конституції присвячений правам і свободам людини і громадянина, а в цілій низці статей знайшли своє відображення положення Загальної декларації прав людини (із цієї моделі виходить ч. 1 ст. 24 Основного Закону). Виходячи з положень Декларації «усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності і правах» (ст. 1), а згідно зі ст. 2 кожній людині надаються всі права і свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від яких-небудь розходжень, а саме раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або станового походження, майнового чи іншого стану.

Важливим міжнародно-правовим актом про права людини, який вплинув на розвиток конституціоналізму в Україні є Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. Виходячи з положень Конвенції, основні права і свободи особи є природними, а не такими, що даровані державою, і належать кожному від народження. Враховуючи це, у ст. 21 Конституції України закріплюється, що «права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними».

Згідно з Конвенцією, права людини регулюються тільки законом, який обов'язково публікується, і ніякий нормативно-правовий акт не може її обмежити. У свою чергу, у ч. 2 ст. 22 Конституції встановлено, що «конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані», а у ч. 3 ст. 57 закріплено, що «Закони та інші нормативно-правові акти, що встановлюють права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, визначеному законом, є не чинними». У ст. 24 Конституції знайшов закріплення один із найважливіших правових принципів – принцип рівності: «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом». Щодо права приватної власності, то ці положення Конвенції теж відображені у Конституції України. Так, ч. 4 ст. 41 Основного Закону містить положення щодо непорушності права приватної власності. Примусове відчуження цього права можливе лише як виняток із мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановленому законом, і за умови попереднього й повного відшкодування їх вартості, тільки в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Найважливішу роль у запровадженні відповідних стандартів відіграє Європейський суд з прав людини, який діє відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., що набула чинності в Україні у вересні 1997 р. Саме з цього часу започатковано якісно новий підхід до імплементації правозахисних стандартів, яким надається конкретна правова форма. Прецедентна практика Європейського суду з прав людини нині фактично є елементом національної правової системи, оскільки

сама Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод дає Суду право тлумачити положення Конституції України, а національні судові органи починають дедалі більше посилатися на його судові рішення при вирішенні питань у межах національної судової юрисдикції [19]. Слід також наголосити, що зазначеному стану речей сприяє практика численних звернень громадян України до нього.

Однією з найважливіших проблем сучасного суспільного розвитку є питання взаємовідносин держави і громадянина через формування ефективних національних та міжнародних інструментів захисту прав і свобод людини, адже наявність чи відсутність основних прав і свобод людини і громадянина є найбільш яскравим показником ступеня розвитку громадянського суспільства, побудови правової держави [20, с. 56]. Забезпечення прав і свобод людини визначає розвиток більшості країн на шляху політичної демократії, економічного прогресу та співробітництва, є одним із визначальних завдань процесу реформування українського суспільства, що набуває особливого значення в контексті європейської інтеграції України. Прагнення української держави стати повноправним членом світового співтовариства спрямовує зусилля органів державної влади на зміщення векторів діяльності влади з метою першочергового забезпечення гармонізації міжнародних стандартів дотримання прав і свобод людини та національних правових норм.

Найперша і найголовніша на сьогодні - це, звичайно, те, що не все законодавство України приведено у відповідність з вимогами Конвенції. Для уникнення цього в рамках Спільної програми між Радою Європи та Європейською Комісією для України проведено ряд заходів по порівнянню українського національного законодавства та вимог Конвенції про захист прав і основних свобод людини з урахуванням прецедентної практики Європейського суду з прав людини. В цих заходах взяли участь також представники Національної юридичної академії.

На даному етапі державотворення входження України у світове співтовариство й демократичні перетворення всередині країни вимагають

принципово нового ставлення до інституту прав і свобод людини. При цьому змінюється ставлення держави до загально визнаних положень міжнародного права щодо прав людини. Зокрема, після здобуття членства України в Раді Європи у 1995 р. норми європейського права активно впливають на національну правову систему і вона здобуває якісно новий рівень, в українському суспільстві формуються, хоча й повільно, демократична правосвідомість і система правовідносин, заснованих на ідеях забезпечення людської гідності, визнання й захисту основних прав і свобод особи, пріоритету загальнолюдських цінностей. Причинами та цілями прийняття Хартії ЄС про основні права 2000 р. стали: забезпечення захисту прав та свобод людини від можливих порушень з боку наддержавних органів самого ЄС; наповнення більш визначеним змістом інституту громадянства ЄС; вирівнювання юридичних статусів (режимів) соціальних і економічних прав, з одного боку, та прав громадянських і політичних – з іншого; визнання необхідності тлумачення прав та свобод людини, гарантованих на території ЄС, відповідно до принципів інтерпретації Європейським судом з прав людини однойменних прав, закріплених у Європейській конвенції; забезпечення однакового застосування на територіях усіх держав-членів низки прав людини, закріплених у нормах директив відповідних органів ЄС; формування своєрідного типу «правозахисного» світогляду громадян, котрі перебувають під юрисдикцією ЄС. Однією із неодмінних передумов ефективності трансформаційних процесів у нових державах Центральної та Східної Європи є входження їх до європейського правового простору. Це вимагає втілення в їх правопорядки європейських гуманітарних стандартів, насамперед стандартів у галузі прав людини. Уведення в Конституцію України положення про те, що людина, її життя, здоров'я, недоторканність та безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 3), а також закріплення в цьому Основному Законі правила стосовно того, що чинні міжнародні договори, згода

на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного права (ч. 1. ст. 9), становлять вагомі кроки в цьому напрямі.

Прецедентна практика Європейського суду з прав людини нині фактично є елементом національної правової системи, оскільки сама Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод дає Суду право тлумачити положення Конституції України, а національні судові органи починають дедалі більше посилатися на його судові рішення при вирішенні питань у межах національної судової юрисдикції. Слід також наголосити, що зазначеному стану речей сприяє практика численних звернень громадян України до нього.

Здійснення національної зовнішньої політики України в контексті історичного, геополітичного та культурного зв'язку з Європою пов'язано з реалізацією стратегічного курсу на інтеграцію, входження до європейського політико-економічного та гуманітарно-правового простору. Головними передумовами вступу та перебування України у більшості з названих організацій є визнання нашою державою принципу верховенства права, забезпечення прав та основних свобод людини. Особливе значення надається питанням приведення національного законодавства у відповідність до європейських норм та стандартів. Здійснення таких перетворень можливе лише за умови активного зближення законодавства України з правом ЄС, Ради Європи, Організації з безпеки та співробітництва в Європі та інших європейських міжнародних організацій. Для України значні проблеми виникають також у реалізації питань безпосередньої адаптації європейських стандартів у правове поле України [21]. На сьогодні наша держава не може навести майже жодного прикладу повного впровадження ратифікованих конвенцій у національне законодавство. Фактично його зближення і гармонізація з Європейським правом залишається на рівні декларацій та побажань, а приєднання до конвенцій Ради Європи має скоріше політичний, а не правовий характер. Щодо прямої дії ратифікованих міжнародних договорів багаторічний досвід інших держав свідчить, що безпосереднє застосування

ратифікованих міжнародних угод у внутрішньому праві має надзвичайно низьку ефективність. Таким чином, права людини – це завжди конкретні соціальні можливості, які, відповідаючи міжнародним стандартам, ураховують також і специфічні внутрішньосоціальні умови, котрі є чинниками і середовищем реалізації відповідних прав [22].

Отже, міжнародні стандарти прав людини становлять лише той необхідний мінімум соціально-змістовних ознак (що їх можна визначити виключно в консенсусно-договірному порядку, оскільки останні об'єктивно не мають апріорного змісту, незалежного від соціального буття), концентроване ядро широко визнаних загальнолюдських цінностей, які мають поважатися в кожному випадку реалізації відповідних прав людини. До цих стандартів належать, перш за все, так звані абсолютні права людини (тобто такі, обмежування змісту й обсягу яких не допускається за жодних обставин), а також права, котрі випливають із норм міжнародного звичаєвого права й дотримання яких має забезпечуватися на території усіх держав – навіть у разі неприєднання якоїсь з останніх до відповідного міжнародного акту. Зокрема, на структурно-компонентному рівні аналізу можна дійти висновку про те, що термін «universal», вжитий у Загальній декларації прав людини 1948 р., може бути використаний для акцентування таких положень сучасної концепції прав людини, які допоки не вирізнялися у вітчизняній правовій літературі, а саме: всезагальності як територіальному поширенню чинності зазначеного документа на населення усієї земної кулі, а звідси – і відсутності принципових перешкод задля застосування категорії прав людини в будь-якій частині нашої планети; всезагальності як внутрішньосистемної характеристики інституту прав людини, усі різновиди яких (фізичні, особистісні, політичні, економічні, культурні) характеризуються єдністю, неподільністю та рівнозначністю[23].

Загальноновизнано, що права і свободи людини – це такий правовий інститут загальнолюдських цінностей, для якого характерне встановлення єдиних міжнародно-правових стандартів. На сьогодні у світі існує багато інститутів і механізмів, спрямованих на захист прав і свобод людини і

громадянина, але права особистості часто порушуються, а способи їх захисту не завжди досить ефективні. Саме тому актуалізується завдання як удосконалення вже наявних методів і засобів, так і створення нових інститутів, що гарантують і забезпечують дотримання прав людини. Саме тому надзвичайно важливим напрямом становлення сучасної моделі публічного управління є, по-перше, напрацювання сучасної парадигми управління, що уособлює теоретико-методологічну та історико-правову складові імплементації концепції прав людини в публічно-правові відносини; по-друге, реалізації європейських принципів публічно-управлінської діяльності в контексті реалізації права людини на добре управління (good governance).

Черговим кроком у напрямку виконання Україною рішень ЄСПЛ та наближення до європейських стандартів захисту прав людини стало подання Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України законопроекту «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини». Законопроект розроблявся з метою приведення у відповідність до практики Європейського суду з прав людини положень Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), Кримінального кодексу України (КК) і Кримінального процесуального кодексу України (КПК), а також на виконання вимог Закону України від 19 травня 2020 р. № 619-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури внесення змін».

Законопроект було розглянуто комітетом Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності на засіданні 30 вересня 2020 р. Заслухавши інформацію підкомітету з питань кримінального процесуального законодавства та оперативно-розшукової діяльності, а також обговоривши законопроект, комітет ухвалив рішення рекомендувати Верховній Раді України за результатами розгляду в першому читанні прийняти законопроект за основу.

Значну увагу в проєкті Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» приділено гуманізації окремих норм кримінального законодавства стосовно застосування покарання у виді довічного позбавлення волі.

Проте у рішенні за справою «Петухов проти України (№ 2)» (заява №41216/13), яке набуло статусу остаточного 09 вересня 2019 р., ЄСПЛ вказав на необхідність впровадження в Україні реформи системи перегляду покарань у виді довічного позбавлення волі. Механізм такого перегляду повинен гарантувати перевірку в кожному конкретному випадку, чи обґрунтовано триваюче тримання під вартою законними підставами, а також має надавати засудженим до довічного позбавлення волі можливість передбачити з певним ступенем точності, що їм треба зробити аби було розглянуто питання щодо їх звільнення та за яких умов це можливо. Відповідно до п. 1 ст. 46 Конвенції та ст. 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», рішення Європейського суду є обов'язковими для виконання. На виправлення вказаних ЄСПЛ недоліків, законопроектом № 4049 пропонувались суттєві зміни щодо можливості перегляду положення про довічне позбавлення волі, а саме:

– передбачити, що під час виконання вироків суд має право вирішувати, зокрема, питання про заміну покарання у виді довічного позбавлення волі більш м'яким (зміни до п. 3 ч. 1 ст. 537 КПК України);

– передбачити можливість заміни особі, яка відбуває покарання у виді довічного позбавлення волі, невідбутої частини покарання більш м'яким після фактичного відбування нею не менше десяти років покарання у виді довічного позбавлення волі. У такому випадку покарання у виді довічного позбавлення волі може бути замінено на покарання у виді позбавлення волі строком від п'ятнадцяти до двадцяти років (зміни до ст. 82 КК України);

– надати засудженим до довічного позбавлення волі, які на день набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» відбули понад десять років призначеного судом покарання, право на заміну такого покарання покаранням у виді позбавленням волі на строк від п'яти до двадцяти років, але при цьому загальний строк такого покарання не повинен бути меншим як двадцять п'ять років (доповнення п. 22 Розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» КК України);

– передбачити, що умовно-дострокове звільнення може бути застосоване після фактичного відбування засудженим не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом, у разі заміни покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк (зміни до ст. 81 КК України);

– передбачити, що кримінальне провадження в суді першої інстанції у випадках розгляду питання про заміну довічного позбавлення волі в порядку ст. 82 КК України, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів (зміни до ч. 2 ст. 31 КПК України).

Таким чином, законопроектом передбачено, що після того, як особа, засуджена до довічного позбавлення волі, відбула за це покарання не менше десяти років, вона отримує право за передбаченою законопроектом процедурою звернутися про заміну довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі строком від п'ятнадцяти до двадцяти років. Тобто в разі прийняття даного законопроекту засуджений до довічного позбавлення волі буде перебувати в місцях позбавлення волі не менше двадцяти п'яти років, з яких десять – до моменту звернення і ще від п'ятнадцяти до двадцяти років після моменту звернення.

На користь внесення відповідних змін свідчать статистичні дані, опубліковані експертами Ради Європи, які доводять, що засуджені до довічного позбавлення волі, до яких застосовано умовно-дострокове звільнення, найрідше

потрапляють знову за ґрати, оскільки добре усвідомлюють наслідки у разі повторного засудження.

ВИСНОВКИ

У даній роботі опрацьовано за допомогою різних методів дослідження тему праці – вплив діяльності Європейського суду з прав людини на дотримання Україною стандартів захисту прав людини. Також визначено актуальність теми, її мета, завдання, що допомагали зрозуміти мету, об'єкт та предмет дослідження, теоретичне значення та практична цінність.

Першим завданням було дослідження рішень Європейського суду з прав людини як джерела захисту прав людини. Рішення й рекомендації Суду впливають на становлення, реформування й модернізацію сучасних національних правозахисних систем, практичне застосування європейських правових стандартів при прийнятті рішень національними судами. Їх вплив позначається й на формуванні національних стандартів і нормативів захисту прав людини в Україні.

Другим завданням роботи був аналіз процесу дотримання стандартів захисту прав людини в Україні, виконуючи рішення Європейського суду з прав людини. Найважливішу роль у запровадженні стандартів захисту прав людини відіграє Європейський суд з прав людини, який діє відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., що набула чинності в Україні у вересні 1997 р. Саме з цього часу започатковано якісно новий підхід до імплементації правозахисних стандартів, яким надається конкретна правова форма. Дослідники та юристи-практики констатують, що рішення ЄСПЛ є джерелом права в Україні та де-факто використовуються під час кожного розгляду справи: суди нижчих інстанцій перевіряють практику ЄСПЛ та посилаються на рішення вищих судів у державі.

Щоб виконати третє завдання, потрібно було з'ясувати принципи захисту прав людини та місце рішень ЄСПЛ у системі українського права. Виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань є важливою складовою позиціонування нашої держави як надійного і передбачуваного учасника міжнародних відносин, формування і підтримання довіри зарубіжних партнерів. А у випадку виконання рішень Європейського суду з прав людини –

Йдеться ще й про становлення України як правової держави, що здатна належним чином захищати права своїх громадян. Українською правовою наукою має бути переосмислено ставлення до судового прецеденту, який розглядається як свого роду конкретизація існуючої правової норми. Тому рішення ЄСПЛ є джерелом права в Україні, що передбачається статтею 46 Конвенції про захист прав і основних свобод людини. Дане положення створює правові зобов'язання для держави-відповідача.

Четверте завдання курсової роботи – визначити сучасні тенденції змін та наближення законодавства України до європейських стандартів захисту прав людини. У даній праці наведено приклад наближення до європейських стандартів захисту прав людини – подання Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України законопроекту «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини». Законопроект мав на меті гуманізацію окремих норм кримінального законодавства стосовно застосування покарання у виді довічного позбавлення волі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Марчук В. М. Основні поняття та категорії права. Київ: Істина, 2001. 144 с.
2. Теорія держави і права (опорні конспекти) / автор-упорядник М. В. Кравчук. Київ : Атіка, 2003. 288 с.
3. Нечитайленко А. А. Основы теории права. Харків, 1998. 198 с.
4. Андрусак Т. Г. Теорія держави і права. Львів, 1997. 295 с.
5. Особливості застосування практики європейського суду з прав людини. *Шостий апеляційний суд адміністративний суд* : веб-сайт. URL: <https://baas.gov.ua/ua/> (дата звернення: 15.05.2021)
6. Практика Європейського суду з прав людини як джерело тлумачення Конвенції 1950 р. *Українська гельсінська спілка з прав людини* : веб-сайт. URL: <https://helsinki.org.ua/kontakty/> (дата звернення: 18.05.2021).
7. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 18.05.2021).
8. Протокол № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який змінює контрольну систему Конвенції від 13 травня 2004 р. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_527 (дата звернення: 19.05.2021).
9. Інформація щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини у справах проти України / М-во юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/> (дата звернення: 16.05.2021)
10. Караман І. В., Козіна В. В. Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство. Київ : Ваіте, 2015. 136 с.
11. Гаврилюк О. Н. Проблемні питання застосування практики Європейського суду з прав людини національними судами. Київ: Підприємство, господарство і право. 2018. № 4. 231-239 с.
12. Стоянова Т. А. Практика Європейського суду з прав людини як джерело цивільного процесуального права України. Одеса, 2017. 55–58 с.

13. Паліюк В. П. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Київ : Фенікс, 2004. 263 с.
14. Андріанов К. В. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2002. № 3. 37–42 с.
15. Васильєв С. В. Місце практики Європейського суду з прав людини в цивільному судочинстві України. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 120. 70-82 с.
16. Дрогозюк К. Б. Процесуально-правовий характер рішень Європейського суду з прав людини в доказуванні в цивільному процесі України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 58-63.
17. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя. *Науково-методичний посібник для суддів*. Київ, 2015. 208 с.
18. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 12.05.2021).
19. Шевчук С. В. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ : Реферат, 2006. 2 с.
20. Баштанник В. І. Регламентація захисту прав людини у системі права ЄС: організаційно-правовий аспект. *Право України*. 2006. № 9. 56 с.
21. Рабінович П. М. Європейська конвенція з прав людини: особливості її тлумачення. *Юрид. Україна*. 2003. № 6. 86-91 с.
22. Верланов С. О. Європейська соціальна хартія: особливості принципів міжнародного тлумачення. *Бюл. М-ва юстиції України*. 2008. № 2. 119 – 130 с.
23. Пушкіна О. В. Невід’ємні права людини у контексті розвитку доктрини природного права. *Юрид. Україна*. 2005. № 6. 12-18 с.